

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการก่อหนี้ของครูในจังหวัดอุบลราชธานี

ปาริชาติ อุทธรสิงห์

มหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์วิจัยเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยก่อหนี้และพฤติกรรมเป็นหนี้ของครูในจังหวัดอุบลราชธานี โดยผู้วิจัยใช้แบบสอบถามไปรวบรวมความเห็นของครูกลุ่มตัวอย่างจำนวน 371 คนและนำกลับมาวิเคราะห์หาค่าด้วยสถิติวิเคราะห์สหสัมพันธ์ โดยมีผลวิจัยพบว่า ปัจจัยก่อหนี้มีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันระดับน้อยกับสินค้านำเข้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีค่า $r = .22$ กับมีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายรายเดือนที่ค่า $r = .11$ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 นอกจากนี้แล้วผลวิจัยพบเพิ่มเติมอีกว่า ค่านิยมวิชาการ ค่านิยมเศรษฐกิจและค่านิยมสังคมมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กับสินค้านำเข้าสำหรับครู มีค่า $r = .21$.17 และ .16 เรียงตามลำดับ

คำสำคัญ ปัจจัยก่อหนี้ และพฤติกรรมเป็นหนี้

Causes of Incurring Debt: The Case Study of Teachers in Ubon Ratchathani Province

Parichat Uttasing

The Eastern University of Management and Technology

Abstract

The objective of this research aimed at the relationship between causes of incurring debt: the case study of teachers in Ubon Ratchathani province. The researcher used a questionnaire for collecting 371 respondents of the teachers before analyzed coefficient correlation analysis. The research results found that causes of incurring debt related significantly installment products and wicked expenses at $r = .22, .11$ (Sig .01, .05), respectively. Besides, the research results also contributed that academic values, economic value and social value correlated significantly to installment products of the teachers at $r = .21, .17$ and $.16$ (Sig .01), respectively.

Keywords: Causes of Incurring Debt and Debt Behavior

Causes of Incurring Debt: The Case Study of Teachers in Ubon Ratchathani Province

Parichat Uttasing

The Eastern University of Management and Technology

Abstract

The objective of this research aimed at the relationship between causes of incurring debt: the case study of teachers in Ubon Ratchathani province. The researcher used a questionnaire for collecting 371 respondents of the teachers before analyzed coefficient correlation analysis. The research results found that causes of incurring debt related significantly installment products and wicked expenses at $r = .22, .11$ (Sig .01, .05), respectively. Besides, the research results also contributed that academic values, economic value and social value correlated significantly to installment products of the teachers at $r = .21, .17$ and $.16$ (Sig .01), respectively.

Keywords: Causes of Incurring Debt and Debt Behavior

1) บทนำ

เมื่อช่วงปลายปี 2562 ทั่วโลกต้องประสบปัญหาการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส โควิด-19 ที่ได้ส่งผลกระทบต่อในวงกว้างและรวดเร็ว หลายประเทศต้องเผชิญกับผลกระทบดังกล่าวจากมาตรการต่างๆ ของภาครัฐ ภาคเอกชน ในการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนบางคน โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานทักษะต่ำ และมีรายได้น้อย ขาดเงินออม มีภาระหนี้สูง และการสร้างปัญหาหนี้สินที่มีอยู่ให้สูงขึ้นไปอีก ทั้งนี้ครัวเรือน หนี้ธุรกิจเอกชน และหนี้ภาครัฐ อันเกิดจากปัญหาการหยุดชะงักของกระแสเงินสด ความเปราะบางทางการเงินอันเนื่องมาจากการระบาดของโรคโควิด-19 ที่ก่อให้เกิดหนี้ที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ถึงแม้จะเป็นปัญหาในระดับครัวเรือน แต่ในที่สุดแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน

ข้อมูลการให้สินเชื่อในรอบ 5 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2564) แสดงการก่อหนี้ของสมาชิกครัวร้อยละ 80 เป็นหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ครู เฉลี่ย 1.76 ล้านบาทต่อคน ครัวร้อยละ 62 เป็นหนี้โครงการช่วยเหลือครู เฉลี่ย 1.53 ล้านบาทต่อคน และเมื่อเปรียบเทียบข้อมูลทางการเงินครูกับเกณฑ์มาตรฐาน พบว่า ครูมีรายได้มากกว่าค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือน มีสินทรัพย์มากกว่าหนี้สิน มีภาระหนี้สินสูงเกินเกณฑ์มาตรฐาน และหนึ่งในสี่ของครูมีปัญหา ชักหน้าไม่ถึงหลัง คือ มีรายได้ไม่พอใช้จ่าย เงินกู้ส่วนใหญ่ครูนำไปชำระหนี้สินเดิมในสหกรณ์และหนี้สินภายนอก ร้อยละ 78.60 รองลงมา นำไปใช้เพื่อก่อสร้าง ปรับปรุงที่อยู่อาศัย ร้อยละ 64.10 ที่เหลือนำไปใช้จ่ายในครอบครัว ร้อยละ 46.2 ซื้อบ้านพร้อมที่ดิน ยานพาหนะและอื่นๆ ร้อยละ 47.50 เมื่อกระจายตามภาคพบว่า สมาชิกครูในภาคอีสาน กู้เงินกับสหกรณ์สูงสุด รองลงมาได้แก่ ภาคเหนือ ส่วนร้อยละการมีหนี้สินของครู คือ 74.80 และอยู่อันดับ 4 ในการกู้เงินกับสหกรณ์ (เจริญ ภูวิจิตร, 2560)

จากข้อมูลการสำรวจภาระหนี้สินของครูตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2564 พบว่าครูประสบปัญหาเกี่ยวกับภาระหนี้สิน และมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นทุกปี ข้าราชการครูในฐานะประชาชนกลุ่มหนึ่งของประเทศผู้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจการสร้างการเรียนรู้ให้เยาวชนเพื่อให้เป็นบุคคลที่ต้องการของสังคม ก็ประสบปัญหาหนี้สินอันเนื่องมาจากสาเหตุเดียวกับคนทั่วไป ข้าราชการครูเกือบร้อยละร้อย มีรายรับทางเดียว คือ เงินเดือน และได้รับเพียงเดือนละครั้ง แต่รายจ่ายมีหลายรายการ เช่น ค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าพาหนะ ค่าใช้จ่ายบุตร ค่าเครื่องแต่งกาย นันทนาการ ภาษีสังคม และอื่นๆ อีกนับไม่ถ้วน โดยส่วนใหญ่เป็นการก่อหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น หนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ซึ่งเกิดจากการขาดการวางแผนทางการเงิน หรือการบริหารเงินที่คลาดเคลื่อน นำไปสู่ภาระหนี้สินมากเกินไปจนบริหารจัดการได้ ทั้งนี้ ภาพรวมของหนี้สินครูและปัญหาชำระหนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปีมีส่วนทำให้หนี้ครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย (มรกต วงศ์อรินทร์, 2563) และจากปัญหาหนี้สินกำลังเป็นปัญหาใหญ่ที่คนไทยกำลังเผชิญหน้าอยู่ ข้าราชการครูในฐานะประชาชนกลุ่มหนึ่งของประเทศ และเป็นทรัพยากรบุคคลผู้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจการสร้างการเรียนรู้ให้เยาวชนเพื่อให้เป็นบุคคลที่ต้องการของสังคมก็ประสบปัญหาหนี้สินอันเนื่องมาจากสาเหตุใดๆ ก็ตาม เช่นเดียวกับคนทั่วไป เพราะข้าราชการครูเกือบร้อยละ

ร้อยละ 10 มีรายรับทางเดียว คือ เงินเดือน และได้รับเพียงเดือนละครั้ง แต่รายจ่ายมีหลายรายการ เช่น ค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าพาหนะ ค่าใช้จ่ายบุตร ค่าเครื่องแต่งกาย นันทนาการ ภาษีสังคม และอื่นๆ อีกนับไม่ถ้วน ส่วนใหญ่มาจากการก่อหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ อย่างหนี้ที่นำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ซึ่งการก่อหนี้เหล่านี้ก็มาจากการขาดการวางแผนทางการเงิน หรือความรู้ความเข้าใจในการบริหารเงินที่คลาดเคลื่อน นำไปสู่ภาระหนี้สินมากเกินไปจนจะบริหารจัดการได้ ซึ่งภาพรวมของหนี้สินครูและปัญหาชำระหนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งมีส่วนทำให้หนี้ครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย (มรคต วงศ์อรินทร์, 2563)

อาจกล่าวได้ว่าปัญหาหนี้สินของข้าราชการครูได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของครู จากความตระหนักดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการเองก็ติดตามการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูทั้งระบบ เพื่อคอยดูแลปัญหาหนี้ครูและการติดตามข้อมูลต่างๆ ของครู (สำนักงานกรมประชาสัมพันธ์, 2565) ซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่ประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 ก็ได้มีการประชุมเงินทุนหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินข้าราชการครู ประจำปีงบประมาณ 2565 ครั้งที่ 1/2565 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการจัดสรรวงเงินให้กู้ยืมให้แก่ข้าราชการครู (ธนัชฐา ศรีอุฬารวัฒน์ , 2565) ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม และสถานะเศรษฐกิจโลกในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วภายใต้แนวคิดทุนนิยม

จากปัญหาที่กล่าวในข้างต้น เพื่อนำไปสู่การวางแผนเพื่อลดปัญหาการก่อหนี้สินของข้าราชการครู ที่ส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ดังนั้น การก่อหนี้จึงเป็นปัญหาที่ควรนำมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขต่อไป

ส่วนกรณีนี้ ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตครู สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้ทำการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและการเงินของครูโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน พบว่า กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization Trends) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอย่างรวดเร็วและอย่างรุนแรงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี ทำให้มีการปฏิรูปการศึกษาถึง 3 ระลอกที่ผ่านมาที่สำคัญกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ทำให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่ของประเทศซึ่งเติบโตมาจากครอบครัวยุคสังคมเศรษฐกิจชั้นกลางลงไป ต้องประสบกับภาวะหนี้สินที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ครู และบุคลากรทางการศึกษาในการศึกษาต่อและพัฒนาวิชาชีพ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการดูแลครอบครัวในด้านที่อยู่อาศัย การศึกษาของบุตร และการดูแลบุตร รวมถึงหนี้สินอันเกิดจากภาวะทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ รุ่ง แก้วแดง (2550) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม เช่น สภาพจิตใจที่ท้อแท้ถดถอย ค่านิยมตามกระแสสังคมเศรษฐกิจบริโภคนิยมที่เกินตัว การแบกภาวะหนี้สินเกินตัวในฐานะล้มละลาย เป็นต้น เช่นเดียวกับทิพพาศรี อินทะกุล (2557) ที่กล่าวว่าสภาพชีวิตครูและบุคลากรทางการศึกษามีสถานภาพทางสังคมค่อนข้างต่ำและมีปัญหาด้านการเงินอย่างรุนแรง นั่นคือ กำลังเผชิญกับวิกฤตทางการเงินชนิด “รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย” เป็นผู้ตาม

กระแสวิกขัยอย่างผิด แทนที่จะทำหน้าที่ชี้แนะสังคมได้ เช่น ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นที่ต้องรับผิดชอบจ่ายเกินตัว ได้แก่ งานประชาสัมพันธ์กับชุมชน ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้เป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นตลอดเวลา ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ทั้งภาคเอกชนและสถาบันการเงินต่างๆ เพื่อนำมาใช้จ่ายให้เพียงพอต่อความจำเป็น ทำให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นหนี้กับแหล่งหนี้หลายแห่งรวมกันโดยมีการกู้เงินจากแหล่งใหม่เพื่อนำมาใช้หนี้แหล่งเก่าในลักษณะของ “วงจรหนี้” เป็นเหตุให้วงจรหนี้ยาวขึ้นไม่สิ้นสุด

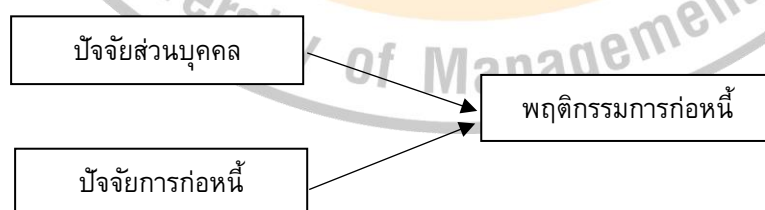
อย่างไรก็ตาม เพชรดำ ธนศรี (2555) ได้สรุปสาเหตุที่ข้าราชการครูต้องเข้าสู่ภาวะหนี้สินในลักษณะวงจรหนี้ที่ไม่สิ้นสุดไว้ ดังนี้ 1) กู้ยืมเป็นหนี้ตั้งแต่เรียนหนังสือ เพราะผู้ปกครองต้องกู้เงินเพื่อใช้เป็นทุนการศึกษา เมื่อได้เป็นครูจึงต้องยืมเงินจากแหล่งเงินต่างๆ เพื่อนำไปชำระหนี้ในระบบที่ผู้ปกครองกู้ยืมมา 2) กู้ยืมเพื่อซื้อยานพาหนะเพื่อใช้ในการเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ราชการหรือติดต่องานที่อำเภอ เนื่องจากครูส่วนใหญ่มีบ้านพักอยู่ห่างจากที่ทำงานมาก เพราะโรงเรียนมีบ้านพักครูไม่เพียงพอ หรือมีความทรุดโทรมมากแล้ว จนไม่สามารถอยู่อาศัยได้ 3) กู้ยืมเพื่อสร้าง ซ่อมแซม และต่อเติมที่อยู่อาศัย เนื่องจากบ้านพัก มีไม่เพียงพอ ถึงมีก็คับแคบ ยิ่งเมื่อครูแต่งงานมีครอบครัว ก็ยิ่งลำบาก สวัสดิการค่าเช่าบ้านก็ไม่สามารถช่วยเหลือครูได้เท่าที่ควร เนื่องจากกำหนดว่า การบรรจุครั้งแรก และการย้ายตามคำร้องของตนเอง ไม่มีสิทธิเลือกค่าเช่าบ้านได้ กอปรกับสถาบันการเงินเปิดโอกาสให้กู้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยได้ ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ก็ยิ่งเป็นเหตุจูงใจให้ครูอยากมีบ้านของตนเองมากยิ่งขึ้น 4) กู้ยืมเป็นทุนส่งบุตรหลานเล่าเรียน และใช้ในการศึกษาของตนเอง 5) กู้ยืมเพื่อซื้อเทคโนโลยีหรือเครื่องมือสื่อสาร เช่น คอมพิวเตอร์ วิทยุมือถือ โทรศัพท์ เป็นต้น 6) กู้ยืมนำไปเป็นทุนสร้างอาชีพเสริม แต่มักล้มเหลว เนื่องจากไม่มีเวลาดูแล ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต หรือขาดประสบการณ์ในการบริหารธุรกิจ 7) กู้ยืมเพราะค่าครองชีพสูง และภาษีสังคมสูง แต่รายได้ต่ำ 8) กู้ยืมเพราะมีค่านิยมผิดหวังรวยทางลัด เช่น ติดการพนัน เล่นหวย ติดเหล้ายาสูบ ชอบพบปะสังสรรค์ ไม่มีการวางแผนในการใช้เงิน เป็นต้น 9) กู้ยืมเพราะไม่มีเงินจ่ายค่ารักษา เช่น ประสบอุบัติเหตุร้ายแรง ประสบอุบัติเหตุเจ็บป่วย เป็นต้น

เรียม ศรีทอง (2552) ได้อธิบายว่า พฤติกรรม เป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์ดังกล่าว อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน การทำงาน และการติดต่อกัน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทาย และการสั่งสอน หรือการใช้ภาษาด้านอื่นๆ เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความเข้าใจ ต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ตีความ และประเมินค่า เป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเศร้า ความแค้น ความพยายาม ความเมตตา หรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม” พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง 3 ลักษณะ มิได้อยู่แยกจากกัน แต่มักจะเกิดขึ้นร่วมกันเสมอโดยพฤติกรรมมนุษย์มีองค์ประกอบ 7 ประการ ได้แก่ 1) มีเป้าหมายหรือความต้องการ 2) มีความพร้อม เป็นระดับความสามารถที่จำเป็นในการกระทำ เพื่อสนองความต้องการของตน 3) สถานการณ์ หมายถึง

เหตุการณ์หรือโอกาสในการกระทำกิจการใดๆ 4) การตีความ เป็นการพิจารณาเพื่อหาวิธีการตอบสนองความต้องการ 5) การตอบสนอง เป็นการกระทำกิจกรรมต่างๆ ตามที่พิจารณาตัดสินใจ 6) ผลที่เกิดขึ้น สิ่งที่ประจักษ์อาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับการคาดหวังได้ 7) ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง เป็นกิริยาที่เกิดขึ้นหลังจากไม่สอดคล้องกับความประสงค์ จึงต้องกลับไปตีความใหม่ เพื่อเลือกวิธีการตอบสนองความต้องการให้ประสบความสำเร็จ อาจยอมรับผลที่เกิด หรืออาจเลิกเล่น หรือเปลี่ยนความต้องการเดิมไป

ขณะที่ สุภัททา ปินทะแพทย์ และคณะ (2555) ได้อธิบายว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำของมนุษย์ที่แสดงออกทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจและยังแสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมมนุษย์บางอย่างที่สังเกตได้โดยตรง เพราะมีการกระทำปรากฏให้เห็นชัดเจน อาจแยกออกเป็นพฤติกรรมย่อย เช่น การเอื้อมมือ แกว่งแขน หรือการนอน เป็นต้น หรือเป็นการกระทำที่เป็นกลุ่มของพฤติกรรม เช่น การเล่นหรือการทำงานต่างๆ เป็นต้น และพฤติกรรมมนุษย์บางอย่างไม่อาจสังเกตเห็นได้โดยตรง เพราะซับซ้อนอยู่ในภายใน เช่น ความคิด ความรู้สึก และการตัดสินใจ เป็นต้น พฤติกรรมสามารถวัดได้ โดยสามารถวัดความถี่ของพฤติกรรม ช่วงเวลาของการแสดงพฤติกรรม และความเข้มข้นหรือรุนแรงของพฤติกรรมได้ ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งกายภาพและสังคม ที่จะส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมที่พฤติกรรมนั้นปรากฏขึ้น เช่นเดียวกับ สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2560) ได้อธิบายว่าพฤติกรรม เป็นสิ่งที่ต้องสังเกตเห็นได้ และวัดได้ตรงกัน เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสถานการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยินได้ นับได้ ไม่ว่าจะเป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม นอกจากนี้พฤติกรรมจะเน้นที่สภาพและเวลาในปัจจุบันเท่านั้น เนื่องจากพฤติกรรมไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ปกติหรือไม่ปกติก็ตามย่อมเกิดจากการเรียนรู้ในอดีตทั้งสิ้น และพฤติกรรมเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะทำให้พฤติกรรมดังกล่าวนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามเป้าหมายที่ต้องการ

ดังนั้นพฤติกรรมเป็นเหตุให้ก่อหนี้หากแต่มีปัจจัยอื่นทั้งที่เกี่ยวกับสังคมเศรษฐกิจไปจนถึงความเจริญงอกงามของชีวิตล้วนมีผลต่อหนี้ของครูได้โดยตรง

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดวิจัย

2) วัตถุประสงค์วิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยก่อนนี้และพฤติกรรมเป็นหนี้ของครูในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ประถมศึกษา อุบลราชธานี เขต 1

3) วิธีดำเนินการวิจัย

3.1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร (Population) ได้แก่ ครูที่สอนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานี เขต 1 จำนวน 1,355 คน

กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้การใช้สูตรการคำนวณของยามานะ (Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยใช้ความคลาดเคลื่อนในการสุ่ม 5%

$$n = \frac{N}{1+N(e)^2}$$

เมื่อ n = ขนาดตัวอย่าง

N = ขนาดประชากร

e = ค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ (0.05)

$$\begin{aligned} \text{แทนค่า } n &= \frac{1355}{1+1355(0.05)^2} \\ &= \frac{1355}{4.3875} \\ &= 308.831 \end{aligned}$$

เพื่อให้ผลการศึกษามีความผิดพลาดน้อยลง ผู้วิจัยจึงได้เก็บข้อมูลเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 20 ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างขนาด 371 คน รวมกำหนดคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับอาสาสมัครในการให้ข้อมูลประกอบด้วย

1) เป็นข้าราชการครู หรือผู้ดำรงตำแหน่งในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานี เขต 1

2) สนใจในการให้ข้อมูลโดยปราศจากเงื่อนไข

3) สามารถให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยได้เมื่อร้องขอ

วิธีสุ่มตัวอย่าง (Random Sampling) ผู้วิจัยสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน โดยเริ่มต้นจบบลจอกรายชื่อโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานีเขต 1 ก่อนแล้วประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยให้ครูในโรงเรียนได้รับทราบ พร้อมทั้งประกาศรับสมัครผู้ให้ข้อมูลต่อจากนั้นจัดทำบัญชีรายชื่อและดำเนินการจับสลากรายชื่อครูตัวอย่างสำหรับให้ข้อมูลไปกว่าจะได้ครบตามจำนวนที่ต้องการ

3.2) เครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลโดยทั่วไป ประกอบด้วย เพศ อายุ ตำแหน่ง (วิทยฐานะครู) ระดับการศึกษา รายได้รวมต่อเดือน อายุราชการ อาชีพเสริม สถานภาพสมรส รายได้ของบุคคลในครอบครัว จำนวนบุตร บุคคลในอุปการะ (นอกเหนือจากบุตร) จำนวนสมาชิกในครอบครัว ชั้นปีที่สอน เงินตอบแทนพิเศษ และปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อหนี้สินของครู

ตอนที่ 2 พฤติกรรมก่อหนี้ของครู ประกอบด้วย

- ความคิดเห็นของการก่อหนี้ของครู
- ความคิดเห็นต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายของครู
- ความคิดเห็นต่อพฤติกรรมการออมของครู

ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาคุณภาพเครื่องมือวิจัย ชนิดแบบสอบถาม มาตรวัด 5 ระดับ 1, 2, 3, 4 และ 5 ตามความหมาย น้อยที่สุด น้อย ปานกลาง มาก และมากที่สุด ตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.2.1) ขั้นการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยรวบรวมเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการก่อหนี้ของครู มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ตัวแปรวัด แล้วนำไปขอให้อาจารย์ที่ปรึกษาได้ตรวจสอบความตรงเชิงทฤษฎีก่อน เป็นเบื้องต้น

3.2.2) ขั้นตอนการปรับปรุงแก้ไข ผู้วิจัยนำเอาข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษา มาปรับปรุงผลการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ตัวแปร แล้วนำไปจัดทำเป็นร่างแบบสอบถาม ได้ข้อคำถามจำนวน 45 ข้อ โดยมีข้อคำถามความคิดเห็นของการก่อหนี้ของครู เป็นแบบมาตรวัด 5 ระดับ จำนวน 12 ข้อ ความคิดเห็นต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายของครู 3 ด้านๆละ 4 ข้อรวม 12 ข้อและเป็นแบบมาตรวัดหลายระดับไม่เท่ากัน

3.2.3) ขั้นการทดลองใช้ และทดสอบคุณภาพแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำเอาร่างแบบสอบถามไปทดลองใช้งานกับกลุ่มตัวอย่างอื่น จำนวน 5 เท่าของตัวแปร สำหรับนำมาวิเคราะห์ความตรงเชิงโครงสร้าง และ 50 ชุด สำหรับการทดสอบความเชื่อมั่น จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในของแต่ละชุดตัวแปร ภายใต้การกำหนดเกณฑ์ในการทดสอบความตรง และความเชื่อมั่น

กับมีผลทดสอบคุณภาพแบบสอบถามต่อไปนี้ แบบสอบถามมีค่า KMO = .86 มีค่า Extraction ระหว่าง .50-.70 กับมีค่า Variance ร้อยละ 53.66 แสดงว่ามีความตรงตามเกณฑ์ แต่พบว่าบางข้อคำถามต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูล (ภาคผนวก ข1)

ส่วนผลทดสอบความเชื่อมั่นพบว่า แบบสอบถามมีค่า Alpha .84 กับมีความเที่ยงตรงรายข้อระหว่าง .39-.61 แปลผลได้ว่าแบบสอบถามนี้มีความเชื่อมั่นตามเกณฑ์กำหนด

3.3) การเก็บข้อมูล

โดยจุดมุ่งหมายของการเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูลจากทุกหน่วยประชากรด้วยตนเอง เพราะฉะนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.3.1) จัดเตรียมแบบสอบถาม พร้อมหนังสือจัดส่ง เพื่อติดต่อไปยังหน่วยประชากร ที่ให้ความร่วมมือในการตอบข้อมูล รวมถึงได้ติดต่อประสานผู้ช่วยวิจัยในแต่ละหน่วย วัคยทำหน้าที่ประสานเก็บรวบรวมข้อมูลส่งกลับคืนผู้วิจัย

3.3.2) นำส่งแบบสอบถามไปยังหน่วยประชากร แต่ละหน่วยด้วยตนเอง พร้อมทั้งตอบข้อสงสัยเกี่ยวกับการทำวิจัย โดยเฉพาะการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ตรงกัน รวมทั้งนัดหมายการเก็บแบบสอบถามกลับคืน ภายในระยะเวลาอันสมควร

3.3.3) ประสานไปยังผู้ช่วยวิจัย เพื่อสอบถามการรวบรวมข้อมูลกลับคืนมา หากพบว่ามีปัญหาใดใดเกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการแก้ไข เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปด้วยความโปร่งใส

3.3.4) รวบรวมแบบสอบถามกลับคืน พร้อมทั้งตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแต่ละฉบับ โดยคัดเอาเฉพาะฉบับที่มีการตอบคำถามครบถ้วนทุกข้อ ไว้สำหรับการวิเคราะห์ผล ทั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลฉบับที่สมบูรณ์กลับคืนมาได้จำนวน 320 ฉบับ จากจำนวนทั้งหมดที่จัดเก็บ โดยคิดเป็นร้อยละ 100.00

ดังนั้น งานวิจัยนี้มีข้อมูลเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ผล

3.4) การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้สถิติวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์

4) สรุปผลวิจัยและอภิปรายผล

ผลวิจัยพบว่า ปัจจัยก่อนหน้ามีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันระดับน้อยกับสินค้าเงินผ่อน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีค่า $r = .22$ กับมีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายอบรมมุขที่ค่า $r = .11$ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 แต่อย่างไรก็ตามผลวิจัยพบว่า มีเพียงผลทดสอบความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงกับสินค้าเงินผ่อนที่ไม่มีความสัมพันธ์เชิงเส้นโค้งอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และแปลผลได้ว่า ปัจจัยก่อนหน้ามีความสัมพันธ์กับสินค้าเงินผ่อนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากนี้แล้วผลวิจัยพบเพิ่มเติมอีกว่า ค่านิยมวิชาการ ค่านิยมเศรษฐกิจและค่านิยมสังคมมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กับสินค้าเงินผ่อนสำหรับครูและข้าราชการครู และ มีค่า $r = .21, .17$ และ $.16$ ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ของตัวแปร

ตัวแปร	ปัจจัยก่อนหน้า	สินค้าเงินผ่อน	เสี่ยงโชค	อบรมมุข	ท่องเที่ยว
ปัจจัยก่อนหน้า	1	.22**	.05	.11*	-.08
สินค้าเงินผ่อน		1	.16**	.30**	.10
เสี่ยงโชค			1	.34**	.17**
อบรมมุข				1	.05
ท่องเที่ยว					1

P value * .05, **.01

Linearity Sig. .000, .461, .045, .040

Deviation from linearity Sig. 274, .020, .021, .001

จากผลวิจัยที่สรุปได้นี้ชี้ชัดเจนว่า การปรับทัศนคติและความเชื่อเกี่ยวกับวิชาการจะส่งผลกระทบต่อการผ่อนส่งสินค้า โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ 1) การปรับความเชื่อว่าคุณค่าวิชาชีพของตนเองทำให้ท่านรู้สึกมีเกียรติ 2) การปรับความเชื่อว่าการศึกษาคือทำให้ท่านมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพ 3) การปรับความเชื่อว่าการศึกษาคือทำให้ท่านได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคม และ 4) การปรับความรู้สึกยินดีใช้จ่ายเพื่อศึกษาแสวงหาความรู้เพิ่มเติม (เช่น การศึกษาต่อ อบรม สัมมนา ฯลฯ) เพื่อพัฒนาตนเองในอาชีพ ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางวิชาการที่ไม่ถูกต้องส่งผลให้ครูต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายของตนเอง ตั้งแต่การกู้ยืมเงินไปศึกษาต่อ ไปพัฒนาตนเองตลอดจนถึงการจัดหาสื่อและอุปกรณ์มาเพิ่มเติมแก่ตนเองจากการกู้หนี้ยืมสินมาชำระอาจเป็นเหตุผลที่ครูจำเป็นต้องนำมาพิจารณาใหม่ให้รอบคอบ (สุวรรฐ แลสันกลาง และคณะ, 2563) นอกจากนี้แล้วแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองที่ไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงินแม้แต่เพื่อประโยชน์ต่อการสร้างบ้านพักอาศัยไปจนถึงการจัดซื้อยานพาหนะของตนเอง ครูอาจจำเป็นต้องทบทวนรายได้และค่าใช้จ่ายให้รอบคอบรัดกุมเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นสองสินค้าที่ครูส่วนใหญ่ผ่อนชำระ และเป็นหนี้ระยะยาว (สตีธร ธนาสิริโชติ, 2554) และด้วยเหตุผลนี้ทำให้การปรับทัศนคติและความเชื่อเกี่ยวกับค่านิยมวิชาการจะส่งผลต่อการเป็นหนี้ของครูน้อยลง

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยก่อนนี้โดยเฉพาะค่านิยมวิชาการมีผลต่อการตัดสินใจผ่อนชำระสินค้าอย่างน้อยสองประเภทสำหรับผู้ประกอบอาชีพครูคือ บ้านพักและยานพาหนะส่วนตัว

ซึ่งจากผลวิจัยที่สรุปได้นี้ชี้ชัดว่า การท่องเที่ยวมีส่วนทำให้เกิดค่าใช้จ่ายในระดับที่ไม่มากนัก อันเนื่องจากกลุ่มครูที่นิยมการท่องเที่ยวมีรายได้น้อย อายุไม่มากกับเป็นโสดและยังไม่มีบุตรต้องเลี้ยงดู อันเป็นเรื่องปกติของคนทั่วไปที่ประกอบอาชีพครูและอาชีพอื่นที่ต้องอาศัยการท่องเที่ยวไปกับการพักผ่อนส่วนตัวรวมถึงการค้นหาชีวิตอันเป็นอิสระ โดยเฉพาะกับกลุ่มครูรุ่นใหม่ที่ยังไม่ยึดติดอยู่กับกฎระเบียบของสังคมมากนัก หากแต่มีความต้องการค้นหาชีวิตจริงที่สอดคล้องไปกับธรรมชาติ และไม่น่าจะมีผลต่อปัญหาการแบกรับภาระหนี้ของครูทั้งนี้ 1) มีค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวไม่สูง 2) เป็นกิจกรรมของคนโสดมากกว่ามีคู่สมรส กับ 3) ยังไม่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตร ซึ่งพบว่าครูที่มีบุตรมากกว่า 2 คนขึ้นไปออกไปทำกิจกรรมท่องเที่ยวร้อยละ 10 ขณะที่ครูมีบุตร 1-2 คนออกไปท่องเที่ยวร้อยละ 20 และมีเหตุผลเพื่อใช้เวลากับครอบครัวที่มีบุตร 1-2 คน ซึ่งเรื่องนี้ Money hub (2019) อธิบายถึงหลายเหตุที่ทำให้ผู้คนเลือกใช้เวลาหยุดยาวไปท่องเที่ยวกับครอบครัวตั้งแต่เพื่อสร้างแรงบันดาลใจใหม่ในการทำงาน แสวงหาเส้นทางเพื่อสร้างรายได้ไปจนถึงเรียนรู้สิ่งใหม่ๆให้กับชีวิต และด้วยเหตุนี้ทำให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญสำหรับการลงทุนเพื่อชีวิต นอกจากนี้แล้วครูยังได้ออกไปเที่ยวนอกตามโอกาสสำคัญ โดยเฉพาะการเดินทางไปเข้าร่วมฝึกอบรมที่ต่างจังหวัด ตลอดจนเดินทางท่องเที่ยวไปพร้อมกับเด็กนักเรียนตามโครงการทัศนศึกษานอกสถานที่ประจำปีการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวของครูกับข้าราชการครูยังคงเกี่ยวข้องกับเหตุผลเพื่อการ

พักผ่อนกับครอบครัว รวมไปถึงการใช้จ่ายน้อยและไม่อาจส่งผลกระทบต่อปัญหาหนี้สินของครูและข้าราชการครูได้

ดังนั้นการท่องเที่ยวและบันเทิงเป็นไปตามความจำเป็นและโอกาสมากกว่าความตั้งใจเดินทางไปท่องเที่ยวจริงโดยเฉพาะกลุ่มครูรายได้น้อยแต่ต้องเลี้ยงดูทั้งตนเองกับคนอื่นในครอบครัว

แต่อย่างไรก็ตาม จากผลวิจัยที่สรุปได้นี้แสดงผลชัดว่าครูและข้าราชการครูมีได้มีปัญหจากการเล่นพนัน และการดื่มสุราเลยทีเดียวเพราะ 1) มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับกิจกรรมทั้งสองจำนวนน้อยไปถึงไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆเลยแต่ครูยังคงเป็นหนี้ 2) ส่วนใหญ่พบว่าเกิดกับกลุ่มครูที่มีรายได้พิเศษ โดยเฉพาะครูที่มีวิทยฐานะกับการมีกิจกรรมพิเศษอื่นเพิ่มเติมในสังคม และเรื่องนี้ สติธร ธนานิธิโชติ (2554) อธิบายเหตุผลของการเล่นพนันแต่เพียงเล็กน้อยของผู้คนในสังคมว่าเป็นการระบายความคับข้องใจที่เกิดขึ้นในใจของตนเอง แล้วพยายามหาทางออกอื่นได้ยากอันเป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้คนเลือกเล่นพนันเล็กน้อยเพื่อผ่อนคลาย ส่วนการเล่นพนันจำนวนมากหรือขนาดใหญ่นั้นเกี่ยวข้องกับข้อบกพร่องผลประโยชน์มากกว่าสัมพันธ์กับคนปกติทั่วไป ขณะเดียวกันที่ สุวรัฐ แลสันกลาง และคณะ (2563) ซึ่งได้ร่วมกันศึกษาปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนและพบว่า เกิดจากการเล่นพนันและการดื่มสุรา ที่ถูกมองว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเช่นเดียวกับค่าการศึกษาบุตรหลาน ค่าเดินทางและค่าอุปโภคอื่นที่ประชาชนต้องจ่ายให้กับรัฐและกลุ่มผลประโยชน์อื่นในสังคม ซึ่งทำให้ประชาชนกลายเป็นคนมีภาระหนี้สินล้นพ้นตัวจนยากจะแก้ไขได้ด้วยกำลังของตนเอง กับถึงแม้จะมีการนำเอาความรู้จากหลากหลายทฤษฎีเข้ามาแนะนำให้ประชาชนได้นำไปใช้แก้ไขปัญหานี้สินอันเกิดจากการเล่นพนัน และการดื่มสุรา หากแต่พบว่าไม่สามารถจะพัฒนาปัญหาไปให้ถึงที่สุดของการแก้ไขได้ ทั้งนี้เพราะการเล่นพนันและการจำหน่ายสุราเกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ของสังคม

ดังนั้นพฤติกรรมการเล่นพนันและการดื่มสุรามิได้ส่งผลต่อการเป็นหนี้ของกลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพครู แต่ยอมรับว่ามีครูเพียงบางส่วนที่ยังคงมีพฤติกรรมทั้งสองนี้ส่วนภาระหนี้สินจำนวนมากนั้นยังคงเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตตามปกติของผู้คนโดยทั่วไป

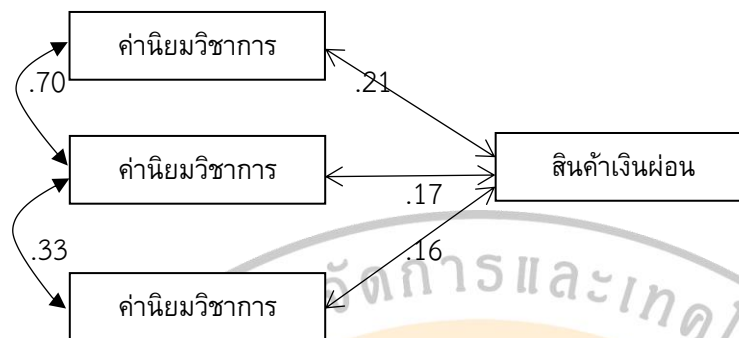
5) ข้อเสนอแนะสำหรับนำไปใช้ประโยชน์

จากข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับครูและข้าราชการครูเกี่ยวกับการปรับทัศนคติและความเชื่อให้มีผลต่อการผ่อนชำระสินค้าและเงินกู้ดังต่อไปนี้

- 5.1) การปรับความเชื่อว่าคุณค่าชีวิตของคุณเองทำให้ท่านรู้สึกมีเกียรติ
- 5.2) การปรับความเชื่อว่าการศึกษาคือทำให้ท่านมีโอกาสก้าวหน้าในชีวิต
- 5.3) การปรับความเชื่อว่าการศึกษาคือทำให้ท่านได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคม
- 5.4) การปรับความรู้สึกละอายใจในการใช้จ่ายเพื่อศึกษาแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

นอกจากนี้แล้วยังนำไปใช้สำหรับการออกแบบและพัฒนาวิธีวิจัยเชิงคุณภาพกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม รวมไปถึงนำไปออกแบบการเก็บข้อมูลให้รัดกุมเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลวิจัยที่ถูกต้องมีความน่าเชื่อถือ

6) องค์ความรู้ที่พัฒนาได้

ภาพประกอบที่ 2 ความสัมพันธ์ของปัจจัยก่อนนี้

จากภาพประกอบผลวิจัยพบว่า การผ่อนชำระสินค้าของครูและข้าราชการครูได้รับอิทธิพลจากค่านิยมวิชาการ เศรษฐกิจสังคม โดยเฉพาะค่านิยมวิชาการมีผลต่อการผ่อนส่งสินค้ามากกว่าอีกสองค่านิยม

7) รายการอ้างอิง

เจริญ ภูวจิตร. (2560). การพัฒนาครูเพื่อคุณภาพของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. สืบค้นจาก https://www.nidtep.go.th/webnidtep2015/files/170560_Teachers%20Development21

ทิพพาศรี อินทะกุล. (2557). การศึกษามูลเหตุภาวะหนี้สินและความต้องการในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาในโครงการเงินทุนหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินข้าราชการครู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารอาชีวศึกษาและเทคนิคการศึกษา ภาควิชาบริหารเทคนิคการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

ธนัชฐา ศรีอุฬารวัฒน์. (2565). สพบ.อุปราชธานี เขต 1 ประชุมแก้ไขปัญหาหนี้สินครู. ข่าว. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2566. จาก <https://ubn1.go.th/post/view?id=1906>

เพชรดำ อนุศรี. (2555). ทำอย่างไรหนี้สินครูไทย...จะลดลง. วารสารศึกษาศาสตร์. 25, 2 (ตุลาคม 2555- มกราคม 2556), 2,545.

มรกต วงศ์อรินทร์. (2563). ภาวะหนี้สินของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า สมุทรปราการ. วิชาค้นคว้าอิสระ สาขาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง

รุ่ง แก้วแดง. (2550). ประวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

เรียม ศรีทอง. (2552). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร: เจริญเวฟ เอ็ดดูชั่น.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2560). *ทฤษฎีและเทคนิคการปรับปรุงพฤติกรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สติธร ธนานิธิโชติ. (2554). การพนันในมิติทางสังคม เศรษฐกิจและกฎหมาย, *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 2(4), 90-110.

สุวัตร แลสันกลาง พิบูลย์ ชยโอสกุล จุฬิกานต์ สุริยะสาร และชุตินิษฐ์ ปานดำ. (2563). การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วม จังหวัดลำปาง, *วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ*, 10(2), 31-44.

สุภัททา ปินทะแพทย์ และคณะ. (2555). *พฤติกรรมกับการพัฒนาตนเอง*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Money hub. (2019). 8 เหตุผลการพาครอบครัวไปเที่ยวทำให้ชีวิตดีขึ้นได้อย่างไร,
<https://moneyhub.in.th/article/family-travel/>

